

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ УПРОВАДЖЕННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Горліченко М. Г.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фундаментальних наук
Військова академія (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0001-5580-34-07
mgorlichenko@gmail.com*

Шевченко С. В.

*старший викладач кафедри фундаментальних наук
Військова академія (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-4825-8478
svetlana.shevchenko071958@gmail.com*

Буренкова К. В.

*кандидат хімічних наук,
доцент кафедри фундаментальних наук
Військова академія (м. Одеса)
вул. Фонтанська дорога, 10, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-1242-8138
kaburenkova@ukr.net*

Ключові слова: *неформальна освіта, військовий вищий навчальний заклад, навчальний процес, професійна компетентність, адаптація до навчання, самовдосконалення.*

Статтю присвячено вивченню теоретичних аспектів неформальної освіти у вищих військових навчальних закладах та можливостям упровадження неформальної освіти в умовах суворого дотримання вимог військових статутів та необхідності для курсантів одержання додаткових знань, умінь і навичок. У статті здійснено аналіз досліджень із цієї тематики та наведено особливості освітнього процесу у військовому навчальному закладі вищої освіти. Особливого значення набуває неформальна освіта у професійній діяльності військового фахівця, яка пов'язана з необхідністю постійного його самовдосконалення у зв'язку зі змінами у стратегії та тактиці ведення сучасних бойових дій, оновленням озброєння та військової техніки. Майбутньому військовослужбовцеві на цей час замало володіти спеціальними професійними компетенціями, які формуються в нього в межах формальної освіти, необхідність їх поповнення та вдосконалення робить актуальною проблему розвитку неформальної освіти, яка спрямована на оптимізацію, підвищення кваліфікації, постійний професійний та особистісний розвиток. Визначено, що більшість науковців розглядає неформальну освіту як процес, який спрямований насамперед на формування нового типу замовлення, нових вимог до результатів навчання, освіти, розвитку особистості сучасного військового фахівця. Це можна пояснити постійними змінами на ринку праці, що передбачають постійне оновлення професійної компетентності через зміни у професійній діяльності, та вимогами до них. У сучасних умовах неформальна освіта є ефективним інструментом задоволення

потреб особистості та соціальних інститутів у додаткових знаннях за умов дотримання принципів співучасті, добровільності, соціального й особистісного включення тих, хто навчається.

Неформальна освіта як додаткова форма освітніх послуг, навіть в умовах військового закладу вищої освіти, зможе розширити межі засвоєння професійного досвіду залежно від інтересів курсантської молоді та створити психологічно сприятливу атмосферу як основу самоідентифікації і самоактуалізації. Актуальність наукових пошуків щодо використання потенціалу неформальної освіти для формування громадянських цінностей молоді у військовому закладі вищої освіти визначається системою суперечностей між превалюванням у системі формальної освіти директивних методів навчально-виховної діяльності та репродукуванням молоддю стилів поведінки і взаємодії, засвоєних в освітньому просторі; між декларуванням потреби в насиченні змісту освіти фундаментальними науковими цінностями та відсутністю достатнього рівня знань першокурсників для адаптації до навчання у військовому закладі вищої освіти.

THEORETICAL ASPECT OF THE IMPLEMENTATION OF INFORMAL EDUCATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE OFFICERS

Gorlichenko M. G.

*Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Basic Sciences
Military Academy (Odesa)
Fontanska doroha str., 10, Odesa, Ukraine
orcid.org/00000001-5580-34-07
mgorlichenko@gmail.com*

Shevchenko S. V.

*Senior Lecture at the Department of Basic Sciences
Military Academy (Odesa)
Fontanska doroha str., 10, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4825-8476
svetlana.shevchenko071958@gmail.com*

Burenkova K. V.

*Ph.D. in Chemical Sciences,
Associate Professor at the Department of Basic Sciences
Military Academy (Odesa)
Fontanska doroha str., 10, Odesa, Ukraine
orcid.org/00000003-1242-8138
kaburenkova@ukr.net*

Key words: *non-formal education, military higher educational institution, educational process, professional competence, adaptation to learning, self-improvement.*

The article is devoted to the study of theoretical aspects of informal education in higher military educational institutions and the possibilities of implementing informal education in conditions of strict compliance with the requirements of military statutes and the need for cadets to acquire additional knowledge, skills and abilities. The article provides an analysis of research on this topic and indicates the specifics of the educational process in a military educational institution of higher education. Informal education is of particular importance in the professional activity of a military specialist, which is connected with the need for its constant self-improvement, in connection with changes in the strategy and tactics of conducting modern military operations, updating of weapons and military equipment. At the moment, it is not enough for a future military serviceman to possess special professional competencies that are formed in him within the framework of formal education, the need for their replenishment and improvement makes the problem of the development of informal education, which is aimed at optimization, constant professional and personal development. It was determined that the majority of scientists consider informal education as a process aimed, first of all, at the formation of a new type of order, new requirements for the results of training, education, and personality development of a modern military specialist. This can be explained by the constant changes in the labor market, which require constant updating of professional competence due to changes in professional activities and requirements for them. In modern conditions, non-formal education is an effective tool for meeting the needs of the individual and social institutions for additional knowledge, provided that the principles of participation, voluntariness, social and personal inclusion of students are observed.

Non-formal education as an additional form of educational services, even in the conditions of higher educational institutions, will be able to expand the boundaries of assimilation of professional experience depending on the interests of cadet and create a psychologically favorable atmosphere as a basis for self-identification and self-actualization. The relevance of scientific research on the use of non-formal education potential for the formation of civic values of young people in higher education institutions is determined by the system of contradictions between: the predominance of directive methods of educational and educational activities in the formal education system and the reproduction of behavior and interaction styles by young people, learned in the educational space; declaring the need to saturate the content of education with fundamental scientific values and the lack of a sufficient level of knowledge of first-year students for adaptation to studying at higher military educational institutions.

Постановка проблеми. Динаміка розвитку сучасного українського суспільства, постійна зміна вимог до фахівців актуалізують значення неперервної освіти в особистому та професійному житті людини. У цьому процесі важливим складником є неформальна освіта. Вона забезпечує оновлення й удосконалення компетенцій особистості протягом життя, допомагає у професійному самовизначенні, збільшує варіативність способів здобуття освіти, сприяє активній комунікації та соціалізації, розвиває професійну мобільність людини.

Особливого значення набуває неформальна освіта у професійній діяльності військового фахівця, яка пов'язана з необхідністю його постійного самовдосконалення у зв'язку зі змінами у

стратегії та тактиці ведення сучасних бойових дій, оновленням озброєння і військової техніки. На наше переконання, дуже важливим є своєчасне залучення майбутніх військових спеціалістів до неформальної освіти, для того щоб розпочинався такий процес ще на етапі адаптації до навчання та професійної підготовки в закладі вищої військової освіти.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сучасних аспектів організації неформальної освіти майбутніх офіцерів Збройних Сил України.

У зв'язку з особливостями військового стану в Україні та специфікою військового закладу вищої освіти виникає необхідність максимального використання періоду навчання майбутніх офіцерів Збройних Сил України та вільного часу для під-

вищення рівня фундаментальних знань, компетентності спеціалістів і їх відповідності сучасним вимогам часу. Майбутньому військовослужбовцю на цей час замало володіти спеціальними професійними компетенціями, які формуються в нього в межах формальної освіти, необхідність їх поповнення й удосконалення робить актуальною проблему розвитку неформальної освіти, яка спрямована на оптимізацію, підвищення кваліфікації, постійний професійний та особистісний розвиток.

Аналіз досліджень та публікацій. Різні аспекти розвитку неформальної освіти в Україні та за кордоном розглядали такі вчені, як В. Андрущенко, А. Горчарук, Л. Лук'янова, Л. Сігасва, С. Зінченко, О. Огіренко та інші. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що пошуки педагогічної психології та соціології освіти наразі лежать у площині узгодження індивідуальних і суспільних потреб, які нівелюються жорсткими обмеженнями формального освітнього простору, орієнтованого на здобуття стандартизованих знань, умінь, компетенцій; особливо це стосується військових вищих навчальних закладів, саме під час адаптації курсантів до нових умов навчання [5]. Неформальна освіта як додаткова форма освітніх послуг, навіть в умовах вищого військового навчального закладу, зможе розширити межі засвоєння навчального матеріалу першокурсників або професійного досвіду залежно від інтересів курсантської молоді та створити психологічно сприятливу атмосферу як основу самоідентифікації і самоактуалізації [4].

Так, В. Андрущенко характеризує неформальну освіту як самоосвіту вільних особистостей, «освіту дорослих», «освіту впродовж життя» [1]. У роботі Л. Лук'янової зазначено, що на сучасному етапі розвитку суспільства потреба в неформальній освіті помітно зростає, а відтак постає питання щодо конкретизації місця й ролі цієї освітньої ланки в системі освіти; особливо це стосується військових вищих навчальних закладів, у яких процес навчання суворо регламентований військовими статутами, керівними документами Міністерства оборони України та умовами військового часу [3].

На нашу думку, ця ситуація викликана такими чинниками: інноваційністю власне терміна «неформальна освіта»; великою кількістю досліджень із порівняльної педагогіки, у яких по-різному перекладаються близькі за значенням терміни; випереджувальним характером розвитку педагогічних концепцій. Відповідно, постає потреба у виділенні основних ознак неформальної освіти для забезпечення однозначності в розумінні та використанні цього терміна. Однак найголовніше – необхідно визначити методи та форми неформальної освіти, які можна використовувати

в умовах військового закладу вищої освіти. Виділяють такі форми неформальної освіти, як очна (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні тощо) та дистанційна (дистанційні курси, вебінари). Мінусами неформальної освіти є те, що її результати не завжди враховуються під час атестації, часто курсанти або студенти не поінформовані про те, де та як можна додатково отримати знання.

Для курсантів військового закладу вищої освіти можна виділити такі соціальні функції освіти: 1) адаптаційну – сприяння прийняттю нових умов життя й діяльності; 2) інформаційну – формування вмінь пошуку, вибору, використання, обробки інформації; 3) розвивальну – оволодіння новими способами діяльності; 4) компенсаторну – надання альтернативних форм освіти залежно від потреб і можливостей [5].

Згідно з результатами нашого дослідження більшість науковців розглядає неформальну освіту як процес, який спрямований насамперед на формування нового типу замовлення, нових вимог до компетенції та результатів навчання, рівня освіти, розвитку особистості сучасного військового фахівця. Це можна пояснити постійними змінами в умовах діяльності, що передбачають постійне оновлення професійної компетентності через зміни у військово-професійній діяльності, та вимогами до них.

Виклад основного матеріалу. Важливим із позиції проблеми дослідження є виокремлення рівнів передачі та засвоєння знань курсантами або студентами у процесі професійної підготовки, характерних для теоретичної сторони зазначеного процесу, які полягають у формалізації їхніх знань і вмінь: ознайомлення, відтворення, формування вмінь і навичок, творче перетворення. Наприклад, для курсантів-першокурсників, які тільки адаптуються до нових умов навчання, на рівні ознайомлення з новими дисциплінами надаються необхідні й достатні ознаки об'єктів, що вивчаються, для орієнтації в певному колі явищ. Психологічним механізмом цього рівня є блокування курсантами вивчення такої інформації внаслідок неусвідомлення її вагомості, тому виникає проблема в актуалізації знань, що сприяє підвищенню мотивації навчального процесу. На рівні відтворення від курсанта вимагається екстеріоризувати знання для вирішення практичних вправ і завдань, тобто відтворювати інформацію шляхом власної інтерпретації якомога точніше до вимог викладача [5]. Це посилює формалізацію знань унаслідок зниження рівня усвідомлення ними потреби у відповідних вправах та блокування потреби в її розумінні внаслідок постійної діяльності за заданим алгоритмом. Тому, на наше переконання, необхідно на цьому етапі надавати

перевагу бесідам, обговоренням, тренінгам, тобто інтерактивним методам навчання. На рівні формування умінь і навичок у разі формалізованого підходу до процесів викладання й навчання виникає ризик обмеження кола потенційних професійних завдань змістом професійної підготовки. На рівні творчого перетворення формується адаптивна здатність майбутнього військового фахівця вирішувати варіативні професійні завдання шляхом дослідження, раціоналізації, конструювання та прогнозування; саме цей рівень дає змогу забезпечити ефективність процесу професійної підготовки. Саме на цьому етапі виникає потреба в розширенні горизонтів знань курсантів та неформальній освіті за варіативними програмами за вибором. Це досягається насамперед шляхом їх залучення до роботи у воєнно-наукових товариствах, гуртках, семінарах, конференціях, клубах, тренінгах тощо.

Отже, специфіку системи неформальної освіти можна окреслити відсутністю нормативних вимог щодо освітнього середовища (стандартів, навчальних планів, чітко окресленого часу й терміну навчання тощо); різновіковим складом суб'єктів навчання, які мають певний соціальний досвід, сформований тип соціальної поведінки; різною приналежністю до професійної сфери; гнучкою системою форм і методів навчання, що зумовлюють реалізацію індивідуальних освітніх потреб суб'єктів.

Більшість дослідників неформальної освіти відзначає провідну роль діалогу учасників як базової передумови її ефективного впровадження. Відповідно, вибір форм і методів такого навчання зумовлюється характерологічними ознаками неформальної освіти, до яких відносимо, зокрема, добровільність, сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища, відповідність потребам учасників та спрямованість на подолання дефіциту певної компетентності, відсутність централізації та адміністрування змісту й методик, орієнтованість на життєвий та емоційний досвід учасників, переважання інтерактивних методів навчання, відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу, можливість урахування особливостей фізичного й психологічного стану учасників. Серед ознак неформальної освіти найвищу масову частку відзначено за шкалами «організованість» (24%), «добровільність» (13%), «доступність» (16%), «додатковість» (16%).

Таким чином, неформальна освіта є ефективним інструментом задоволення потреб особистості та соціальних інститутів у додаткових знаннях за умови дотримання принципів співучасті, добровільності, соціального й особистісного самовдосконалення.

Вивчення досвіду інших країн також свідчить про зростання інтересу суспільства до пошуку нових ефективних форм і методів розвитку професіоналізму фахівців, особливо в період пандемії, війни або онлайн-освіти, що відображається в розвитку нових понять і теорій, створенні цілих освітніх мереж (наприклад, з ІТ-технологій). Зокрема, було введено поняття «безперервний професійний розвиток» (continuous professional development – CPD), де суб'єктом навчання є, власне, курсант/студент/фахівець, а результативність забезпечується шляхом інтеграції сталих (психолого-педагогічні, соціально-філософські знання) та варіативних (творчість, обдарованість, інноваційність, умотивованість) складників [2]. Новітнім для України визначаємо досвід групового навчання, коли предметом проектування професійного зростання є діяльність не конкретної особистості, а цілої групи добровільно об'єднаних за інтересами людей, що спільно працює в реальному або віртуальному просторі.

До основних характеристик неформальної освіти можна віднести такі: 1) організована та має підтримку, яка надається фахівцем або навчальною системою в тих чи інших галузях знань і практичних навичок; 2) може мати конкретні цілі навчання або бути спрямованою на загальне підвищення розумово-пізнавальної і творчої діяльності; 3) не обмежена географічно, може бути доступною в будь-якій точці світу; 4) не обмежена часом, проте, як правило, короткострокова; 5) зазвичай не підкріплена документальним засвідченням набутих знань і навичок, якості засвоєння навчального матеріалу, рівня кваліфікації тощо; 6) більш гнучка, ніж формальна, швидше реагує на потреби ринку; 7) застосовує інноваційні методи навчання.

Прикладом такого навчання є, по-перше, онлайн-освіта – інтернет-курси з масштабною інтерактивною участю та відкритим доступом через інтернет; онлайн-освіта надає можливість використання інтерактивного форуму користувачів, які допомагають створити спільноти здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, співробітників; по-друге, професійні стажування – навчання персоналу на робочому місці під керівництвом відповідальної особи після теоретичної підготовки або одночасно з нею з метою практичного оволодіння новими знаннями, формами, методами, адаптації до об'єктів обслуговування й керування, набуття навичок швидкого орієнтування на робочому місці та інших прийомів роботи.

На підставі аналізу опрацьованої літератури можна стверджувати, що сучасні науковці розглядають неформальну освіту як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання;

соціально спрямований процес, за допомогою якого людина поєднує власний досвід у практичній діяльності; процес, який може завершуватися присвоєнням професійних або присудженням часткових освітніх кваліфікацій тощо. Вважаємо, що неформальна освіта використовується для характеристики освітнього процесу, організованого за межами традиційної освітньої системи або в онлайн-форматі, і призначена для задоволення пізнавальних потреб майбутніх військовослужбовців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, з урахуванням специфіки військо-

вого вищого навчального закладу в контексті зазначеного можна стверджувати, що саме неформальна освіта може слугувати тим інструментом фахового індивідуального розвитку майбутніх військових фахівців, який забезпечить наближення сучасних освітніх послуг закладів вищої освіти до потреб, інтересів і мотивів конкретних курсантів військового закладу вищої освіти.

Досліджувана проблема є багатоаспектною та не вичерпується пропонованою працею. Перспективним напрямом, на наше переконання, є здійснення порівняльного аналізу практики організації неформальної освіти у провідних країнах світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Філософія неформальної освіти: проблема та перспективи розвитку. *Вища освіта України*. 2013. № 4. С. 5–9.
2. Огіренко О. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття) : дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2009. 410 с.
3. Лук'янова Л. Неформальна освіта дорослих: проблеми і перспективи. *Професійна освіта: педагогіка і психологія (польсько-український і українсько-польський щорічник)*. Ченстохова ; Київ, 2011. Вип. XIII. С. 327–333.
4. Буренкова К., Горліченко М., Шевченко С. Актуальні проблеми викладання хімії у курсантів – першокурсників Військової академії. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 51. Т. 1. С. 164–167.
5. Шевченко С., Горліченко М., Буренкова К. Адаптація курсантів до навчання в умовах воєнного часу. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 4. С. 141–149.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2013). *Filosofia neformalnoi osvity: problema ta perspektyvy rozvytku* [Philosophy of non-formal education: problem and development prospects]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education of Ukraine*, no. 4, pp. 5–9 [in Ukrainian].
2. Ohirenko, O. (2009). *Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh (druga polovyna XX stolittia)* [Trends in the development of adult education in the Scandinavian countries (second half of the 20th century)]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 410 p. [in Ukrainian].
3. Lukianova, L. (2011). *Neformalna osvita doroslykh: problemy i perspektyvy* [Non-formal education of adults: problems and prospects]. *Profesiina osvita: pedahohika i psykhohohiia (polsko-ukrainskyi i ukrainsko-polskyi shchorichnyk)* [Professional education: pedagogy and psychology (Polish-Ukrainian and Ukrainian-Polish yearbook)]. Czestochowa – Kyiv, iss. XIII, pp. 327–333 [in Ukrainian].
4. Burenkova, K., Horlichenko, M., & Shevchenko, S. (2022). *Aktualni problemy vykladannia khimii u kursantiv – pershokursnykiv Viiskovoi akademii* [Actual problems of teaching chemistry to first-year cadets of the Military Academy]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, iss. 51, vol. 1, pp. 164–167 [in Ukrainian].
5. Shevchenko, S., Horlichenko, M., & Burenkova, K. (2022). *Adaptatsiia kursantiv do navchannia v umovakh voiennoho chasu* [Adaptation of cadets to training in wartime conditions]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka – Pedagogical sciences: theory and practice*, no. 4, pp. 141–149 [in Ukrainian].